

Ivana Tadić

Otkrivanje Dalmacije kroz prizmu Grand Toura 18. i 19. st.

Znanstveno-istraživački program *Discovering Dalmatia* (studentska radionica: *(De)mapiranje Dioklecijanove palače. Istraživačke metode u razumijevanju doživljaja i značenja mjesta*; JAVNO PREDAVANJE: Matteo Mazzalupi: *Painting in Ancona in the 15th century with several parallels with Dalmatian painting*; ZNANSTVENI KOLOKVIJ: Zadar: *prostor, vrijeme, arhitektura*; MEĐUNARODNA KONFERENCIJA: *Discovering Dalmatia. Dalmatia in the 18th and 19th century travelogues, pictures and photographs*) Institut za povijest umjetnosti – Centar Cvito Fisković Split Etnografski muzej, Split, 18. – 23. svibnja, 2015.

Pod jednostavnim naslovom *Discovering Dalmatia*, krije se bogati program znanstveno-istraživačkog tjedna, organiziran od strane splitskog ogranka Instituta za povijest umjetnosti, Centra Cvito Fisković, od 18. do 23. svibnja. Tijekom jednog tjedna splitski Etnografski muzej postao je dinamični centar kulture u čijim su se prostorijama izmijenila čak četiri događaja: studentska radionica, javno predavanje, znanstveni kolokvij te međunarodna konferencija.

Tema programa, opširno naslovljena *Discovering Dalmatia*, bila je otvorena za sve istraživače koji se, u najširem smislu, bave percepcijom prostora Dalmacije tijekom 18. i 19. stoljeća. Umjetnički, književni, povijesni i drugi aspekti razvoja Dalmacije u usporedbi s europskim, a napose mediteranskim predjelima, pružili su interdisciplinarni karakter cijelom programu.

Potpuno ogoljeni i napušteni ili pak, sačuvani i skriveni pod naknadnim intervencijama i dogradnjama, bogati antički slojevi svjedoci su nekoć slavne prošlosti Dalmacije, koja tijekom 18. i 19. st. predstavlja tek perifernu točku triju vlasti – mletačke, francuske i austrijske.



Interesni *boom* za istraživanje Dalmacije koji se javlja u 18. st. ne treba čuditi; ona je zbog svog izoliranog i zaostalog razvoja bila jednako privlačna prosvjetiteljima, klasicistima u potrazi za antičkim uzorima, a potom i romantičarima koji su



ovaj kraj nepatvorenog i jednostavnog življenja, prepun povijesnih ruševina, smatrali nekom vrstom mediteranske egzotike. Dodamo li tome i povoljan geografski položaj unutar Jadranskog bazena, a između dvije kolijevke antike – Italije i Grčke, Dalmacija je postala nezaobilazna točka svim (*grand*)turistima 18. i 19. stoljeća. Ostavivši za sobom materijalni trag posjeta – napisani, naslikani ili fotografirani, pružili su istraživačima mnoštvo informacija zahvaljujući kojima je moguće rekonstruirati njihove spoznaje Dalmacije, odnosno otkrivanje Dalmacije kroz prizmu Grand Toura 18. i 19. st.

Tjedan je započeo studentskom radionicom (*De*)mapiranje Dioklecijanove palače. Istraživačke metode u razumijevanju doživljaja i značenja mjesta koja je organizirana u suradnji s Fakultetom građevinarstva, arhitekture i geodezije i Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu. Radionica je realizirana u sklopu projekta Dalmacija – određište europskog Grand Toura u 18. i 19. stoljeću Hrvatske zaklade za znanost, a pod

vodstvom dr. sc. Ane Šverko s Instituta za povijest umjetnosti. Suradnja studenta arhitekture i studenata sociologije imala je za cilj preispitati prostor Dioklecijanove palače, i to onih njezinih dijelova koji su predstavljali ključna mjesta za sve posjetitelje na Grand Touru. Uzimajući u obzir specifičnost medija bilježenja mjesta, koji podrazumijeva i bilježenje javnog života na tom mjestu, kombinacijom kvantitativnih i kvalitativnih metoda istraživanja studenti su trebali saznati jesu li i dalje sve te točke palače i danas atraktivne ili su zaslužile da budu (*de*)mapirane jer se fokus premjestio na neke druge, tada manje poznate, točke? Studenti su, pomoću upitnika sastavljenih pod nadzorom arhitekata, psihologinje i sociologinje, ispitati sugrađane na koji način oni danas percipiraju palaču, koje točke palače u njima pobuđuju snažne emocije te koliko je iskorišten prostor palače za javne događaje. Svrha je bila sakupljenim informacijama potpuno (*de*)mapirati Dioklecijanovu palaču kako bi se ona mogla ponovno oživiti, ne samo kao turistička meta, već kao ravnopravni i aktivni gradski prostor življenja. Rezultati ove radionice bit će korišteni za međunarodnu studentsku radionicu predviđenu za 2017. godinu u kojoj će se pokušati razriješiti problemi otkriveni tijekom ovog zadatka.

Bez razumijevanja onoga što se događalo s druge strane Jadrana, teško da bismo mogli objasniti sva stilska previranja u Dalmaciji, obilježena upravo snažnim i višeslojnim vezama s talijanskim područjem. Izvukavši iz sjene manje poznate ankonske slikare 15. st., ali i pokojeg hrvatskog učenika te usporedivši njihov rad s dalmatinskim slikarstvom, Matteo Mazzalupi je u predavanju *Painting in Ancona in the 15th century with several parallels with Dalmatian painting*, 19. svibnja, splitskoj javnosti predstavio plod svog višegodišnjeg rada. Predavanje je održano u sklopu projekta Instituta za povijest umjetnosti

Likovna umjetnost i komunikacija moći u razdoblju ranoga novog vijeka (1450–1800): povijesne hrvatske regije na razmeđu Srednje Europe i Mediterana, pod vodstvom Milana Pelca, također financiranog od Hrvatske zaklade za znanost.

20. svibnja održan je znanstveni kolokvij *Zadar: prostor, vrijeme, arhitektura* u sklopu kojeg su održana četiri predavanja posvećena različitim aspektima arhitektonsko-urbanističkog razvoja Zadra i njegovoj obnovi. Joško Belamarić je u svom predavanju o zadarskom forumu naglasio njegovu posebnost u zadržavanju kontinuiteta centra grada te neposrednog kontakta s okolnim područjem, s kojim je uspio, usprkos brojnim povijesnim stradanjima, zadržati urbano jedinstvo. U svom predavanju o transformacijama Zadra u ranom novom vijeku, Laris Borić je istaknuo *venecijanizaciju* grada tijekom 16. i 17. stoljeća kada Zadar konačno gubi status samostalne komune i postaje administrativno središte Dalmacije. Djelovanje Michelea i Giangiolama Sanmichelija u Zadru je zabilježeno na gradskim vratima, koje je u svom izlaganju predstavila Ana Šverko. Međutim, kako bismo bolje razumjeli važnost i stil Sanmichelija u kontekstu njihovih dalmatinskih projekata, Ana Šverko je istaknula još jedan njihov projekt – Tvrđavu sv. Nikole u Šibeniku. Antonija Mlikota je u svom predavanju obradila temu obnove povijesne jezgre grada nakon bombardiranja 1944. godine, koja je i ovog puta uzela u obzir originalnu antičku matricu, povijesni kontinuitet samog centra grada te postojeće renesansne fortifikacije, čime je Zadar do danas očuvao svoj *genius loci*. Predavanja su pokazala kako Zadar, posjedujući unikatnu vrijednost utemeljenu na dugotrajnom zadržavanju rimskog gradskog karaktera na koji su se skladno nadovezali bogati stilskih slojevi te pri nekoliko obnova uspješno zadržali, u potpunosti zaslužuje ulazak na UNESCO-vu listu svjetske baštine.

Kao kulminacija tjednih događanja, od 21. do 23. svibnja, u Etnografskom muzeju održana je međunarodna konferencija *Discovering Dalmatia. Dalmatia in the 18th and 19th century travelogues, pictures and photographs*. Brojni domaći i međunarodni znanstvenici odazvali su se pozivu da predstave Dalmaciju putem književnih, povijesnih i ostalih umjetničkih vrela pomoću kojih se, iz nekoliko različitih aspekata, istražuje uloga Dalmacije u kontekstu europskog Grand Toura. Svečanim uvodnim riječima, konferenciju je otvorio Milan Pelc, ravnatelj Instituta za povijest umjetnosti. Konferencija je koncipirana u četiri sesije, po dvije za svaki dan.

Elke Katherina Wittich predstavila je ilustracije Dalmacije iz nekoliko europskih izvještaja na prijelazu u 18. stoljeće, koji su sada više usredotočeni na interesantne prikaze gradova i ljudi opisujući njihovu topografiju, politiku, ali i običaje, nošnju i jezik, za razliku od ranijih prikaza koji su mahom bili geografskog karaktera te korišteni u edukativne ili vojne svrhe. Malo van vremenskog okvira 18. i 19. stoljeća, ali nikako manje bitan, bio je prikaz putopisa francuskog doktora i arheologa Jacopa Spona *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant* (1678.), kojeg je Jean-Pierre Caillet istaknuo kao prvo takvo djelo koje detaljnije iznosi podatke o spomenicima Istre i Dalmacije. Posebna poslastica je bilo predstavljanje kolekcije Clérisseauovih crteža iz petrogradskog Ermitaža, koji čuva čak njegovih 35 od dosad poznatih 52 crteža Dalmacije. Najveći dio crteža prikazuje Dioklecijanovu palaču i okolicu Splita budući da je Clérisseau bio pratitelj Roberta Adama na njegovoj ekspediciji u Splitu 1757. godine. Prikazani su i neki manje poznati crteži. Naime, na putu do Splita, Clérisseau je napravio i niz crteža Istre, naročito Pule i Poreča, te crkava Šibenika i Trogira. Gabrijele Vidan je istaknula tadašnjim posjetiteljima posebno atraktivan položaj Dalmacije između Istoka

i Zapada. Na temelju hrvatskih književnih izvora pokazala je u kojoj se mjeri blizina Osmanskog Carstva osjetila u kulturnim praksama, kao i svakodnevnom životu.

Drugu sesiju prvog dana otvorila je Cvijeta Pavlović koja je u kontekstu putopisa kao književne forme predstavila polemiku Ivana Lovrića i Alberta Fortisa, tvorca djela *Put po Dalmaciji* (1774.). Svoje izlaganje zaključila je mišljenjem kako Lovrićeva zapažanja nisu puki ispravci Fortisa, već su i sama putopis koji zaslužuje mjesto u hrvatskoj književnosti. Patrick Levačić je nastavio s percepcijom Dalmacije kroz literarne izvore, i to kroz putopise francuskih pisaca koji su često koristili humor kao mamac za čitatelje, ali i kao odraz vlastitog mentaliteta. Zanimljivo je bilo i predavanje Joška Zaninovića i Antonije Tomić, koji su kročili na teritorij Dalmatinske zagore obradivši Drniš kroz djela stranih autora 18. i 19. stoljeća.

Drniš su predstavili putem kartografskih, književnih i slikarskih djela, koja ne skrivaju fascinaciju orijentalnim elementima grada i njegovih stanovnika. Flora Turner Vučetić je svoje izlaganje posvetila relativno nepoznatim slikama Dalmacije, eminentnih autora među kojima su Turner, Thomas Patch i Carl Haag, od kojih su neki osobno posjetili Dalmaciju, a neki su, poput Turnera, slikali po narudžbi, što opet svjedoči o popularnosti dalmatinskih motiva.

Posebno zanimanje je izazvala minijatura dubrovačkog pejzaža (Elafita) slikara Adriana Scotta Stokesa, naslikana oko 1920. godine za kuću lutaka kraljice Mary.

Opis Dalmacije u izvještaju austrijskog časnika zaduženog za fortifikacije monarhije, Maximiliana De Trauxa (1805.), predstavio je Andrej Žmegač. Izvještaj se sastoji od pisanog dijela i dijela s mapama te osim o fortifikacijama govori o politici, kritizirajući pritom republikanski sustav, a hvaleći monarhiju; De Traux piše i o narodu, preuzimajući Fortisov stav o divljim, ali dobroćudnim Morlacima.

O dolasku na našu obalu jednog od najpoznatijih austrijskih pejzažnih slikara 19. stoljeća, Rudolfa von Alta, izvijestila nas je Nataša Ivanović. Rudolfa von Alta i njegovog oca Jakoba austrijski izdavač Heinrich Friedrich Müller je angažirao da naprave akvarele Zadra, Šibenika, Splita, Dubrovnika i Kotora za izdanje *Pitoreskna Austrija*. Istodobno, Altovi su prikazi Dalmacije bili korišteni za *peep-box* habsburškog cara Ferdinanda I. Irena Kraševac je, tematski se naslanjajući na pejzažno slikarstvo 19. stoljeća, predstavila slikara Emila Jakoba Schindlera koji je tijekom svojih (čak triju) putovanja po Dalmaciji stvorio niz crteža, akvarela, ulja i dnevničkih bilješki iz kojih otkrivamo njegovo viđenje Dalmacije. Neke od tih slika su korištene kao ilustracije enciklopedijskog izdanja *Austro-Ugarska Monarhija u riječima i slikama*, kolokvijalno nazvana *Kronprinzenwerk* po princu Rudolf von Habsburgu, njezinom začetniku. Zoraida Demori Staničić predstavila je interijer hvarske katedrale prema dva prikaza T. G. Jacksona, objavljena u njegovoj knjizi *Dalmatia, the Quarnero and Istria with Cettigne in Montenegro and the Island of Grado* (1887.). Naglašava kako su mističan i neobičan ugođaj katedrale koji je fascinirao Jacksona, sigurno pojačavale i dvije ikone u malim oltarima smještenim ispod dviju propovjedaonica.

Posljednju sesiju konferencije je otvorio Josip Vrandečić, zakoračivši s temom dolaska Tomáša Masaryka u Split u 20. stoljeće; prilikom dolaska Masaryk je izjavio kako ga ne zanima Dioklecijanova palača, već stupanje u kontakt sa sasvim običnim pukom. Iza toga se otkriva njegovo političko opredjeljenje i socijalna osjetljivost, pa ne čudi stoga što je vrijeme radije trošio obilazeći okolna sela i družeci se s lokalnim vlastima, kojima je davao i savjete za osvještavanje i edukaciju naroda. Sanja Žaja Vrbica se u svom izlaganju fokusirala na predstavljanje putopisa po dubrovačkom području nadvojvode

Ludwiga Salvatora von Habsburga, pustolovnog člana kraljevske obitelji, koji je tijekom svog života obišao svijet i napisao oko 70 putopisa. Ludwig Salvator von Habsburg posebno ističe ljepote Elafitskih otoka i Trstenog, smatrajući ga najljepšim mjestom za ljetovanje na istočnoj obali Jadrana. Konferenciju je zaključio Dragan Damjanović, ponovno iskoračivši u 20. stoljeće, točnije u 1910. godine, i to predavanjem o prvom od pet studijskih putovanja bečkog sveučilišta. Putovanje se odnosilo na cijelu istočnu obalu Jadrana, od Akvileje na sjeveru do Boke kotorske na jugu, ali je naglasak bio stavljen na razgledavanje kulturno-povijesnih znamenitosti Dalmacije. S novim dobom javljaju se i novi mediji bilježenja prostora, u ovom slučaju fotografija, pa je od posebne važnosti album toga putovanja s oko 300 fotografija, naročito zbog zabilježenog stanja spomenika početkom 20. stoljeća.

Subota ujutro bila je rezervirana za razgledavanje Dioklecijanove palače, a zahvaljujući Goranu Nikšiću, voditelju Odsjeka za staru gradsku jezgru, sudionici su mogli čuti neke nove i manje poznate detalje o ulozi, gradnji (u biti, njenoj nedovršenosti) i obnovi palače.

Program je popraćen katalogom u kojem se nalazi opis radionice te sažeci izlaganja svih sudionika. Pri tome valja svakako pohvaliti sada već prepoznatljivi vizualni identitet projekta *Dalmacija – odredište europskog Grand Toura u 18. i 19. stoljeću* koji je pratio program, a za koji je zaslužan Damir Gamulin.

Premda zgušnjut, cijeli program se odvijao u savršenom redu te pohvale u tom smislu treba uputiti prije svega organizatorima – Centru Cvito Fisković u Splitu na čelu s voditeljem dr. sc. Joškom Belamarićem i dr. sc. Ani Šverko kao voditeljici projekta *Dalmacija – odredište europskog Grand Toura u 18. i 19. stoljeću*, u sklopu kojeg je većina događaja i realizirana, a potom i suorganizatorima – Fakultetu građevine, geodezije i arhitekture, Filozofskom fakultetu i Etnografskom muzeju u Splitu.

Ovakav intenzivan znanstveni program, otvoren za javnost, bio je pravo predsezonsko osvježanje u gradu pod Marjanom te primjer i poticaj za sva buduća događanja koja za cilj imaju predstavljanje novih istraživačkih saznanja i jačanje međunarodne znanstvene suradnje. x